

СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ

УДК 398.91(476)

ЯК СКАЖА, ДЫК ЯК ЗВЯЖА... БЕЛАРУСКАЯ ПАРЭМІЯЛОГІЯ ПРА СЛОВА

Асіпчук А. М.

УА “Гродзенскі дзяржаўны аграрны ўніверсітэт”

г. Гродна, Рэспубліка Беларусь

Вусная народная творчасць – гэта наша духоўная спадчына, нацыянальнае багацце. Адным з самых распаўсюджаных яе малых жанраў з’яўляецца прыказка. Менавіта яна, як слушна адзначыў Кандрат Крапіва, дае “найбольшую канцэнтрацыю думкі пры найменшай затраце слоўнікавага матэрыялу” [1]. Прыказкі ўзбагачаюць маўленне, робяць яго дакладным, вобразным, эмацыянальна яркім.

Аб’ектам нашага невялікага даследавання сталі парэміялагічныя адзінкі, прысвечаныя слову. А яно, як вядома, бывае вельмі розным: *Добрае слова лечыць, а злое – калечыць*. Фактычны матэрыял выбраны са “Слоўніка беларускіх прыказак” І. Я. Лепешава і М. А. Якалцэвіч [2], дзвюх кніг “Прыказкі і прымаўкі” пад рэдакцыяй А. С. Фядосіка [3], зборніка “Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы” Ф. Янкоўскага [4]. У разгледжаных прыказках (каля 180) умоўна можна вылучыць некалькі аспектаў.

Перш за ўсё падкрэсліваецца ўважлівае стаўленне да слова, яго сіла і значнасць у разуменні нашых продкаў: *Слова – свята; Слова сказаў – сякерай адсек; Сказаў – адрэзаў; Слова міма не ляціць; Слова не кідай на вецер; І гэта слова не мякіна; Слова даражэй за золата; Слова дарожніе грошай*. Моцнае ўздзеянне слова на пачуцці, думкі людзей праілюстравана так: *Куляй пацэліш у аднаго, у двух, а трапным словам – у тысяччу; Словы – гужы, за сэрца цягнуць*. Добрае, шчырае слова высока цанілася: *Ласкавае слова, што дзень ясны; Прыемнае слова – вясновы дзень; Не дорага чэсць, а дорага добрае слова; Добрае слаўцо лепш, чым піўцо; Не частуй мяне ні піўцом, ні вінцом, а прывітай мяне шчыранькім слаўцом; Добрае слова і кошыцы прыемнае; Ад добрых слоў язык не адсохне*.

Трапнасць слова, уменне казаць складна, дасціпна знаходзім у наступных прыказках: *Рынуў слаўцом, як пярцом; Як скажа, дык як звяжа; За словам у кішэню не лезе; Хоць рэдка, ды метка; Залатыя словы і сказаны ў пару; Шчыра сказана, як звязана; Калі слова прыроднае, дык яно і добрае і інш*. Пра аматараў прыказак, якія і самі, напэўна, былі

здольними да вобразнага слова, казалі: *Прыказку скажэ, як вузлом завяжа; Гаварыў, гаварыў і прымовіў; Рынуў прымаўкаю, як гразню ў вочы; Без прыказкі і з лаўкі не зваліцца; Здаўся на прыказкі, як арэхі дзеля пацехі. А пра значэнне прыказак і абавязковую прысутнасць іх у штодзённым жыцці сцвярджалі: У прыказцы праўда святая; На ўсяку рэч ёсць прыказка; Прыказка як прывязка: і так добра, і так спатрэбіцца; Добрая прыказка не ў брыво, а ў вока; На прымаўку і суда няма і інш.*

Народная мудрасць раіць асцярожна абыходзіцца са словам, ведаць, што казаць і як казаць: *Гавары, што ведаеш, але ведай, што гаворыш; Унярод падумай, а потым скажы; Трэба знаць, дзе што сказаць; Слова не кідай на вецер; Са ўсякім па-ўсякаму і гавары; Якое пытанне, такое адпавяданне; Не балтай наўгад, кладзі слова ў лад; Гаварыць – гавары, ды меру знай; Пра адны джарджы не гавораць троедзі (тут: троедзі ‘тройчы’, пра звычку пераказваць адно і тое па некалькі разоў) і інш. Перасцерагалі ад злога, абразлівага слова, якім можна пакрыўдзіць чалавека, нанесці незагойную рану: *Ад слова горш балюча, чым ад рук; Рана загаіцца, а злое слова ніколі; Бойся не нажа, а злога языка; Выказанага слова за губы не вернеш; Кайся не кайся, выпусціў слаўцо – што ўцякло; Слова як птушка: выпусціў – не вернеш; Укусіўшы, не заліжаш; Бывае свой язык горай за ліхога суседа; Меншы грэх за тое, што ў рот, чым за тое, што з роту (нястрыманасць языка горш за скаромную ежу ў пост) і пад. Народная мудрасць папярэджвае і пра адказнасць за словы: *Брахаў, брахаў і заскавытаць прыйшлося; Не каркай на людзей – самога абкаркаюць; За доўгі язык не пахваляць; Язык і кія дапытаецца; Млын меле – мука будзе, язык меле – бяда будзе. У некаторых сітуацыях лепш увагуле прамаўчаць, чым даць волю языку, сказаць лішняе: *У добры час сказаць, а ў ліхі прамаўчаць; Слова – серабро (срэбра), маўчанне – золата; Не ўсё тое казаць, што на рот лезе; Лепш недагаварыць, чым перагаварыць; Хто маўчыць, той двух наўчыць; Болей слухай, меней гавары; Перакусі, што маеш сказаць; Прамаўчанае слова не псуець; Калі язык свярыць, то прыкусі; Еш пірог з грыбамі, а язык трымай за зубамі; Не дурань, хто маўчыць і інш.****

Па маўленні чалавека меркавалі пра яго розум, звычкі, характар: *Які розум, такая і гаворка; Ані мовы, ані гловы; Дурны ляпне, то й няма чаго слухацца; Што ўбачыў, то й сказаў; Жаба на языку не спячэцца; Што на мыслі, то на языку; Дурное аб дурным і гаворыць; Як не брахне, дык не дыхне (пра хлуса); Перабіла свіння пацеры, няхай сама гаворыць (непрыгожая звычка перабіваць размову субяседніка, умешвацца ў гутарку). Поўную бяссэнсіцу, бязглуздыцу, непаслядоўнасць маўлення перадаюць такія парэміі: *У гародзе бузіна, а ў Кіеве дзядзька; Гэты пра воз, а той пра коз. Высмейвалі пустасловаў і залішне балбатлівых, лічылі іх дрэннымі гаспадарамі: *Што гаў, што ты сказаў, то ўсё роўна;***

Парожня бочка звiнiць, а поўная маўчыць; Ад пустога звону карысцi нiкому; Яго слова вецер (нельга верыць абяцанням такога чалавека); Пустая гаворка дарагi час займае; Многа гаворана, ды мала сказана; Курыца не птушка, балбатун не гаспадар. Спрадвеку беларусамi рэзка асуджалася брыдкаслоўе: Як цюк, так i мацюк; Бiцца не гадзiцца, ляцiца не палагаецца; Свiная малiтва да Бога недаходна; З рота сабакi скачуць; Як брыдкае слова сказаць, лепш язык выплюнуць. Занатаваны дзве прыказкi, у якiх узгадваецца праклён i яго наступствы: Да нявiннага праклен не прыстане; Другога клянi, але i на сябе бяры.

Загана, якая, на жаль, i сёння застаецца вельмi распаўсюджанай у грамадстве, псуе жыццё, разбурае сяброўскiя сувязi, увогуле стасункi памiж людзьмi, – гэта пляткарства. Абгаворы, чуткi, плёткi адлюстраваны ў шматлiкiх прыказках (толькi з сабранага фактычнага матэрыялу iх налiчваецца 45). Вось некалькi прыкладаў: *Дзе конь, там воз, дзе дзеўкi, там плёткi; На бабскiм языку кароста сядзiць; Язык як у сучкi хвост; Сама каля печы, а язык за парогам; Паклён як вуголле, калi не абпалiць, то запэкае; Каб знехтаваць, розуму не трэба* (тут: знехтаваць ‘зганьбiць’). Усiм добра вядома, як нараджаюцца i хутка разлятаюцца чуткi: *Людзi з блахi зрабляць вала; Скажаш слова, а даложаш дзесяць; Скажы слова на ногаць, то падрасце на локаць; Дзед бабе па сакрэце, а баба па ўсiм свеце; Ведае кум ды кума, ды людзей паўсяля; Скажы адной курыцы, а яна ўсёй вулицы; Свiння скажа борава, а бораў усяму гораду; Паедзем, бабка, у чужое сяло, то будзем ведаць, што робiцца ў нашым; Калi хочаш ведаць, што дома дзеецца, схадзi ў людзi ды папытай. Пра распаўсюджванне розных плётак з неадабрэннем казалi так: Людзям языкоў не завяжаш; Няма тае хусты, каб завязаць людзям вусны; Языка не прывяжаш; Чужыя языкi не спяць; Ад языкоў нiдзе не ўцячэш; Чужы роцiк не каўнерык: яго не зашпiлiш i iнш. Пачуццi беспадстаўна абгаворанага чалавека трапна перадаюць наступныя выслоўi: Ачарнiў чарней зямлi; Уданы як запраданы; Уданы горш за забiтага* (тут: уданы ‘абгавораны, абылганы, той, на каго ўзведзены паклён’). Як рэагаваць на плёткi i зласлоўе, цi вартыя яны ўвагi? Народная мудрасць дае такiя парады-суццiашэннi: *На сабачы брэх не глядзi ды сваёй дарогаю iдзi; Няхай гавораць, рук i ног не адгавораць; Няхай сабе брэшуць, хоць завьюць; Плётку ў адно вуха ўпусцi, а ў другое выпусцi; Пляткарку слухаюць, а не вераць; Сабакi брэшуць, а сонца свецiць; Усю ноч сабака на месяц брахаў, а месяц таго i не ведае.*

Такiм чынам, разгледжаныя парэмiялагiчныя адзiнкi з’яўляюцца не толькi багатым матэрыялам для даследавання, але i ў пераважнай сваёй большасцi не страчваюць актуальнасцi ў сучасным грамадстве.

ЛІТАРАТУРА

1. Крапіва, К. Беларускія прыказкі / К. Крапіва // Збор твораў у пяці тамах. Т. 5. Нарысы, артыкулы, пераклады. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1976. – 447 с.
2. Лепешаў, І. Я. Слоўнік беларускіх прыказак / І. Я. Лепешаў, М. А. Якалцэвіч. – Мінск: Бел. асац. “Конкурс”, 2006. – 544 с.
3. Прыказкі і прымаўкі: у дзвюх кнігах / АН БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; рэд. А. С. Фядосік. – Мінск: Навука і тэхніка, 1976. – Кн. 1. – 560 с.; кн. 2. – 616 с.
4. Янкоўскі, Ф. Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы / Ф. Янкоўскі. – 3-е выд. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992. – 491 с.

УДК 821.161.3.09

ПУБЛІЦЫСТЫКА Ў ТВОРЧАЙ СПАДЧЫНЕ У. КАРАТКЕВІЧА

Банцэвіч П. К.

УА «Гродзенскі дзяржаўны аграрны ўніверсітэт»

г. Гродна, Рэспубліка Беларусь

Публіцыстыка – від літаратуры, прысвечаны грамадскім праблемам, актуальным для сучаснасці і будучыні. Ад навуковага твора публіцыстычны адрозніваецца дапушчальнасцю пэўнай суб'ектыўнай ацэнкі з'яў і імкненнем да выскоў на будучыню. Мэта публіцыстыкі – змена грамадскай свядомасці [1].

У. Караткевіч пакінуў адметны след у беларускай публіцыстыцы. Публіцыстычныя творы пісьменніка былі апублікаваныя ў газетах «Літаратура і мастацтва», «Гродзенская правда», «Знамя юности», «Літаратурная газета», «Звезда», «Чырвоная змена», у часопісах «Беларусь», «Новый мир», «Малодосць», «Полымя», «Неман», «Молодая гвардия» і інш. На сённяшні дзень вядома 95 публіцыстычных твораў У. Караткевіча, якія склалі аснову 8-га тому Збора твораў [3]. У спадчыне мастака многія публіцыстычныя жанры – артыкулы, нарысы, эсэ, нататкі, рэцэнзіі, прамовы, літаратурная, тэатральная і мастацкая крытыка, агляд друку і інш. Тэматыка самая разнастайная, але нязменным застаецца актыўны патрыятызм, гуманізм, глыбокае ўсведамленне нацыянальных прыярытэтаў у агульна-супольным чалавечым быцці, шанаванне і абарона сваёй культуры, публічна-дэманстратыўнае зацвярджэнне нвацыянальна-культурных беларускіх каштоўнасцей.

У. Караткевіч быў перакананы, што пісьменнік – гэта выхавальнік грамадства, які павінен выконваць чарнавую работу: вучыць, пераконваць, раіць. Яго нарысы, эсэ – гэта пранікнёныя словы мудрага настаўніка, які цярпліва выкладае чытачам грунтоўныя ісціны.

У публіцыстычнай стылістыцы У. Караткевіча сінтэзаваліся праблемная напружанасць, аналітычная глыбіня зместу, рамантычна-узвышанае выяўленне складаных сацыякультурных працэсаў,